

22.3.2018

EOAK/3107/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Esittelijäneuvos Jarmo Hirvonen

SISÄÄNHUUDON MERKITYS ESITUTKINTA-AINEISTON JA HAASTEEN JULKISEKSI TULEMISELLE

1 ASIA

Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliassa käsitellyn poliisilaitoksen asiakirjapyyntöä koske-
neen kanteluasian yhteydessä esille tuli esitutkinta- ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuteen
liittyvä kysymys, jonka oikeusasiamies otti eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 4 §:n
perusteella tutkittavakseen omana aloitteena (AOA:n sijaisen päätös 27.2.2017;
EOAK/6171/2016). Oman aloitteen käsittely siirrettiin sittemmin allekirjoittaneelle apulaisoi-
keusasiamiehelle.

Tapauksessa toimittaja oli muutama päivä ennen käräjäoikeudessa 9.11.2016 aloitettavaksi
tarkoitettua rikosasian pääkäsittelyä pyytänyt saada poliisilaitokselta kopiota esitutkintapöytä-
kirjasta siinä vaiheessa, kun pääkäsittely on aloitettu. Toimittaja kertoi varmistavansa pää-
käsittelyn alkamisen lähettämällä poliisille jutun haastehakemuksen saatuaan sen käräjäoi-
keudesta. Toimittaja sai käräjäoikeudesta haastehakemukset 9.11.2016 ja samassa yhtey-
dessä tiedon, ettei vastaaja ollut tullut istuntoon, joten asian käsittely oli peruttu.

Poliisilaitos kieltäytyi antamasta esitutkintapöytäkirjaa, koska asiassa ei ollut aloitettu pääkäsit-
telyä syytteen lukemisella tuomioistuimessa. Toimittaja katsoi esitutkintapöytäkirjan tulleen
julkiseksi tuomioistuimen pääkäsittelyn peruuntumisen myötä, koska asia oli tuolloin ollut jo
esillä tuomioistuimessa (juttu oli ”huudettu sisään” mutta pääkäsittelyä ei ollut aloitettu).

Oman aloitteen taustalla olevassa apulaisoikeusasiamiehen sijaisen päätöksessä asian oi-
keudellista asetelmaa kuvataan seuraavasti:

”Julkisuuslain 24 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan salassa pidettäviä asiakirjoja ovat poliisille ja
muille esitutkintaviranomaisille ja syyttäjälle sekä tarkastus- ja valvontaviranomaisille tehtyt ilmoi-
tukset rikoksesta, esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat sekä haaste-
hakemus, haaste ja siihen annettu vastaus rikosasiassa, kunnes asia on ollut esillä tuomioistui-
men istunnossa taikka kun syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kun asia on jätetty
sikseen, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen niistä ei vaaranna rikoksen selvittämistä tai tut-
kinnan tarkoituksen toteutumista tai ilman painavaa syytä aiheuta asiaan osalliselle vahinkoa tai
kärsimystä tai estä tuomioistuinta käyttämästä oikeuttaan määrätä asiakirjojen salassapidosta oi-
keudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain mukaan. ...

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 8 §:n 1 momentin mu-
kaan tuomioistuimelle toimitettu oikeudenkäyntiasiakirja tulee julkiseksi muussa kuin 2 kohdassa
tarkoitettussa rikosasiassa asiaa ensimmäisessä oikeusasteessa käsiteltäessä, kun asia on ollut
esillä suullisessa käsittelyssä tai, jos asiassa ei toimiteta suullista käsittelyä, kun annetaan ratkai-
su pääasiassa (1 kohta). ...

Julkisuuslain 24 §:n 1 momentin 3 kohdan salassapitoperuste on ajallisesti rajoitettu. Lainkohta
on kirjoitettu siten, että se mahdollistaa salassapidon rikostutkinnallisien perusteiden joustavasti koko
esitutkinnan ajan. Salassapitoperuste kuitenkin lakkaa siinä vaiheessa, kun asia on ollut esillä
tuomioistuimen istunnossa. Oikeudenkäynnin julkisuuslain 8 §:n 1 momentin mukaan oikeuden-
käyntiasiakirja tulee lähtökohtaisesti julkiseksi, kun asia on ollut esillä suullisessa käsittelyssä.

Terminologisesta erosta (istunto v. suullinen käsittely) huolimatta säännösten on tarkoitettu vastaavan asiallisesti toisiaan (ks. HE 13/2006 vp s. 35).

Kyse on nyt siitä, onko asia ollut säännösten tarkoittamalla tavalla 'esillä istunnossa/suullisessa käsittelyssä', kun pääkäsittely on sisäänhuudon jälkeen peruutettu ja lykätty toiseen ajankohtaan."

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 1 §:n mukaan ennen pääkäsittelyn aloittamista tuomioistuimen on selvitettävä, voidaanko asia ottaa lopullisesti käsiteltäväksi. Lain 6 luvun 2 §:n mukaan pääkäsittelyä ei saa aloittaa ja se on peruutettava sekä sille on määrättävä uusi käsittelypäivä muun muassa, jos vastaaja on jäänyt pois, eikä asia ole sellainen, että se voidaan ratkaista tästä huolimatta.

Oikeuskäytännössä on katsottu, että myös niin sanottu tekninen valmisteluistunto, jossa ei käsitellä vielä rikosasian sisältöä vaan vain menettelyllisiä ja aikatauluun liittyviä kysymyksiä, tekee haastehakemuksesta lähtökohtaisesti julkisen. Tässä omassa aloitteessa ei kuitenkaan ole kyse teknisistä valmisteluistunnoista, vaan peruutetusta pääkäsittelystä ja siitä, tulevatko haastehakemus ja esitutkinta-aineisto tällöinkin teknisiä valmisteluistuntoja vastaavasti julkiseksi.

Apulaisoikeusasiamiehen sijaisen viitatussa päätöksessä asiaa on pohdittu alustavasti. Oikeuskysymykseen ei kuitenkaan otettu tuossa kantelupäätöksessä suoraan kantaa ja asiaa pidettiin oikeudellisesti tulkinnanvaraisena.

Oikeusasiamies pyysi asiassa lausuntoa kaikilta 27 käräjäoikeudelta. Lausuntopyyntöissä pyydettiin kiinnittämään huomiota seuraaviin kysymyksiin:

1. Onko käräjäoikeuden tiedossa asiaa koskevia lainkäyttöratkaisuja?
2. Onko esitutkinta-aineiston ja haastehakemuksen julkisuuteen liittyviä tilanteita tullut esille käytännössä peruutettujen pääkäsittelyiden tilanteissa, ja jos on, millainen on käräjäoikeuden näkemys mainitun aineiston julkiseksi tulemisesta?

2 SELVITYS

Kantelun johdosta pyydettiin lausunnot kaikilta 27 käräjäoikeudelta. Lausunnon antoi 22 käräjäoikeutta. Lausunnoista ilmenee, että lausunnot perustuivat keskusteluihin kunkin käräjäoikeuden kaikkien tai useimpien tuomareiden kanssa.

Ensimmäisen kysymyksen osalta kaikki lausunnon antaneet käräjäoikeudet vastasivat yhdenmukaisesti, ettei asiaa koskevia lainkäyttöratkaisuja ollut tiedossa.

Myös toisen kysymyksen osalta käräjäoikeuksien vastaukset olivat hyvin yhdensuuntaisia. Lähes yksimielinen tulkinta oli, että jos vastaaja on jäänyt saapumatta istuntoon ja käsittely on sen vuoksi jutun sisäänhuudon jälkeen peruutettu, ei asian katsota olleen sillä tavoin esillä, että asiakirjat olisivat tulleet julkisiksi. Neljässä lausunnossa asiaan kuitenkin suhtauduttiin toisenlaisella painotuksella.

Eräissä lausunnoista esitettiin asiaa yksityiskohtaisemmin analysoivia huomioita.

Lapin käräjäoikeus totesi, että joskus kysymystä pääkäsittelyn aloittamisesta käsitellään normaaliin tapaan asianosaisia kuulemalla, minkä jälkeen käräjäoikeus päättää, aloitetaanko pääkäsittely vai perutaanko se. Kun pääkäsittely peruutetaan ennen aloittamista, ei haasteha-

kemus ja siihen liittyvä aineisto kärjäoikeuden käsityksen mukaan tule julkiseksi. Tilanteissa, joissa pääkäsittelyssä käsitellään useita eri rikosasioita, käsittely etenee yleensä syytekohtittain tai asiakokonaisuuksittain. Tällöin voi sattua, että jonkin syytekohtan käsittelyn aloittamisen este tulee tietoon vasta kun kyseisen kohdan käsittelyä ollaan aloittamassa. Mikäli kyseisen syytekohtan käsittely joudutaan peruuttamaan ennen syytteen lukemista, ei mainittua tapahtumaa koskeva aineisto ole kärjäoikeuden mukaan tullut julkiseksi, vaikka istunto on alkanut muiden, aiemmin käsiteltyjen tapahtumien osalta. Näin ollen samassa pääkäsittelyssä käsiteltäviin eri tapahtumiin ja syytekohtiin liittyvä aineisto voi tulla julkisiksi eri aikoina.

Vantaan kärjäoikeus piti ratkaisevana sitä, onko haastehakemus annettu vastaajalle tiedoksi. Sitä ennen asiakirjat eivät lähtökohtaisesti tule julkisiksi. Mikäli juttu huudetaan sisään ilman varmuutta vastaajan haastamisesta, eivät asiakirjat tule julkiseksi, jos osoittautuu, että vastaaja ei ole saatu haastettua. Jos vastaaja on saanut haasteen tiedokseen ja jää syytä ilmoittamatta istuntokäsittelystä pois, ovat asiakirjat sisäänhuutamisen jälkeen julkiset. Etukäteen ilmoitettu ja hyväksyttävä laillinen este johtaa asian poistamiseen juttulistalta, jolloin asiaa ei huudeta sisään. Mikäli tällainen tilanne tapahtuu viime hetkellä eikä peruuttamisesta ehditä informoida muita asianosaisia, juttu huudetaan sisään ja kerrotaan istunnon peruuntumisesta. Tällöin asiakirjat eivät tule julkisiksi.

Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden lausunnossa kiinnitettiin huomiota muun muassa siihen, että toisin kuin teknisessä valmisteluistunnossa, pääkäsittelyn peruuttamistilanteissa poissaolevalta asianosaisella ei ole mahdollisuutta esittää kantaansa julkisuuskysymyksestä. Tuomioistuinten tulee siis ottaa tarvittaessa kantaa julkisuuskysymyksiin valmisteluistunnossa; tilanne on tässä suhteessa toinen perurutetun pääkäsittelyn tilanteessa.

Kymenlaakson kärjäoikeus toi esille yksilöidyn tapauksen (R 17/569), jossa toimittajan etukäteisestä pyynnöstä huolimatta haastehakemusta ei annettu, kun pääkäsittely peruttiin vastaajan poissaolon johdosta. Vastaavasti Keski-Pohjanmaan kärjäoikeus kertoi tilanteesta, jossa toimittaja oli tilannut haastehakemuksen etukäteen ja oli läsnä istuntoa odottamassa. Istunto peruutettiin vastaajan poissaolon johdosta. Haastehakemus oli istunnossa jo valmiiksi kopioituna etukäteistilauksen johdosta, mutta sitä ei annettu toimittajalle, koska istunto peruutettiin.

Neljä kärjäoikeutta esitti perusteita haastehakemuksen ja esitutkinta-aineiston julkiseksi tulemisen puolesta.

Pohjois-Savon kärjäoikeus on lausuntojen valossa ainoa kärjäoikeus, jossa kysymyksessä tarkoitettuja tilanteita on esiintynyt säännöllisesti. Laamannin ohjeistus tilanteeseen on ollut, että jutun esitutkinta-aineisto tulee julkiseksi, jos valmisteluistunto tai pääkäsittely on aloitettu ("huudettu sisään"), vaikka se jostain syystä peruutettaisiinkin tämän jälkeen. Merkitystä ei ole sillä, onko vastaaja tullut paikalle vai ei. Käytäntö on ilmeisesti vakiintunut kärjäoikeudessa. Laamannin lausunnon mukaan useamman vastaajan jutut ovat kuitenkin hieman tulkinnanvaraisia. Jos kaikki vastaajat ovat haastamatta, pääkäsittely peruutetaan eikä aineisto tule julkiseksi. Jos vain osa vastaajista on haastamatta, pääkäsittely saatetaan aloittaa muiden vastaajien osalta. Haastamatta jääneiden osalta perustetta julkisuudelle ei ole. Kuitenkin jos esitutkintapöytäkirja on yhteinen usean vastaajan osalta, tulee aineisto julkiseksi myös haastamatta jääneiden osalta.

Kainuun kärjäoikeus katsoi, että käytännön näkökulmasta kumpikin vaihtoehto eli aineiston julkiseksi tuleminen tai salassa pysyminen on mahdollinen pääkäsittelyn peruuntumistilanteissa. Nykytilanteessa laamanni olisi kallistumassa asiakirjojen julkiseksi tulemisen kannalle. Lausunnon mukaan käsillä oleva kysymys tulisi ensisijaisesti ratkaista lakia täsmentämällä.

Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden lausunnossa painotettiin julkisuusperiaatetta ja katsottiin olevan vaikea päätyä muuhun lopputulokseen kuin siihen, että myös istunto, jossa pääkäsittely ainoastaan peruutetaan, johtaa oikeudenkäyntiasiakirjojen julkiseksi tulemiseen. Poikkeuksena on kuitenkin tilanne, jossa haaste tai kutsu istuntoon on onnistuttu antamaan tiedoksi vain osalle vastaajista. Tällöin ilmoitusta pääkäsittelyn peruuntumisesta ei välttämättä saada toimitettua kaikille asianosaisille ajoissa ja peruutuminen joudutaan toteamaan istunnossa. Tilanteessa, jossa yksi tai useampi vastaaja ei ylipäättään ole saanut tiedokseen häneen kohdistuvia rikosoikeudellisia vaatimuksia, on perusteltua katsoa, että oikeudenkäyntiasiakirjat eivät ole vielä tulleet julkisiksi.

Pirkanmaan käräjäoikeuden lausunnon mukaan asia ei ole tullut esille käytännössä, mutta kysymystä pidetään akateemisesti kiinnostavana. Laamannin käsityksen mukaan rikosasian haastehakemuksen voi antaa, kun pääkäsittely on huudettu sisään, vaikka pääkäsittely peruuntuksikin. Julkiseksi tulemistä tulisi tällöin kuitenkin ehkä harkita, jos haastetta ei ole saatu annettua vastaajalle tai muille asianosaisille tiedoksi. Lausunnossa pohditaan myös tilanteita, joissa haastehakemuksen julkiseksi tulemisen ajankohtaa voi olla perusteltua aikaistaa. Lisäksi lausunnossa käsitellään tilannetta, jossa todistelua otetaan vastaan pääkäsittelyn ulkopuolella (OK 17:56–59 ja ROL 6:4). Tällöin käsitellään haastehakemuksen ja esitutkinta-aineiston tietoja, mikä tehnee mainituista asiakirjoista julkisen, vaikka syytettä ole tilanteessa luettu oikeudessa.

3 RATKAISU

Oikeusasiamiehellä ei ole toimivaltaa antaa viranomaisille tai tuomioistuimille ohjeita tai määräyksiä menettelytavoista tai lain tulkinnasta. Tämän oman aloitteen tarkoitus ei ole ollut eri käräjäoikeuksien käytäntöjen lainmukaisuuden arviointi sinänsä. Tarkoitus on ollut kartoittaa oikeustilaa erityisesti siitä näkökulmasta, ovatko käräjäoikeuksien käytännöt puheena olevassa asiassa yhdenmukaiset.

On osoittautunut, että asiaa koskevia lainkäyttöraakaistuja ei ole annettu. Käräjäoikeuksien lausunnoissa asiaan on otettu kantaa pääosin abstraktisti eli sitomatta kantaa käytännössä muodostuneisiin toimintatapoihin tai -ohjeisiin. Tämä kannanmuodostus on pääsääntöisesti yhdenmukainen. Valtaosa käräjäoikeuksista katsoo, että oikeudenkäyntiaineisto ei tule julkiseksi peruutetun pääkäsittelyn tilanteessa. Muutamassa käräjäoikeudessa asia kuitenkin nähdään osittain päinvastoin tai ainakin vähemmän selvänä.

Useassa lausunnossa esille tuotu keskeinen peruste asian yksittäistapaukselliseksi ratkaisemiseksi peruutetun pääkäsittelyn tilanteessa on se, onko vastaajalle ehditty antaa haaste haastehakemuksineen tiedoksi. Omasta puolestani pidän seikkaa asianmukaisena julkisuus-kysymyksen ratkaisuperusteena tilanteissa, joissa asia on ollut jollain tavoin esillä käräjäoikeuden istunnossa.

Usean vastaajan tilanteet erottuvat omana tapausluokkana. Tällöin julkisuus-kysymyksen arvioinnissa merkityksellisinä seikkoina käräjäoikeuksien kannanotoissa pidetään paitsi edellä mainittua haastehakemuksen tiedoksi antamista (vain osalle vastaajista), myös sitä, ovatko eri vastaajien syytekohtat käsiteltävissä erillisinä kokonaisuuksina. Jos erillinen käsittely on mahdollinen ja pääkäsittelyn edellytykset täyttyvät haastettujen ja paikalla olevien vastaajien kohdalla, voi haastehakemuksen ja esitutkinta-aineiston julkisuus toteutua vastaajakohtaisesti osittain ja eriaikaisesti. Tilanteessa, jossa aineisto on yhteinen, voi pääkäsittelyn toimittamisesta osan vastaajien kohdalla johtua se, että aineisto tulee julkiseksi myös haastamatta jääneiden kohdalla.

Eräässä lausunnossa katsottiin, että tulkinnanvaraista asiantilaa tulisi selkeyttää lainsäädäntöä täsmentämällä.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 §:n 2 momentin mukaan oikeusasiamies voi tehtävänsä hoitaessaan kiinnittää valtioneuvoston tai muun lainsäädännön valmistelusta vastaavan toimielimen huomiota säännöksissä tai määräyksissä havaitsemiinsa puutteisiin sekä tehdä esityksiä niiden kehittämiseksi ja puutteiden poistamiseksi.

Se, että käsillä oleva rikosasiaan liittyvien asiakirjojen julkisuuskysymys ei käytännössä lausuntojen mukaan tule usein vastaan, ei puhu lainsäädännön täsmentämistarpeen puolesta. Toisaalta tilanne voi muuttua esimerkiksi lisääntyvän mediakiinnostuksen tai muuten lisääntyvien asiakirjapyyntöjen myötä, jolloin tuomioistuinten mahdollisesti epäyhtenäiset käytännöt julkisuuskysymyksessä voivat nousta esille.

Suurta mediahuomiota herättävissä jutuissa, joissa osa oikeudenkäyntiasiakirjojen jäljennöksistä tai tallenteista yleensä luovutetaan käräjäoikeuksista ja osa esitutkintaviranomaisilta, on tärkeää, että menettelytavoista ja aineiston julkiseksi tulemisen hetken määräytymisestä keskustellaan etukäteen. Näistä seikoista on syytä informoida etukäteen myös median edustajia esimerkiksi käsittelyä koskevassa mediatiedotteessa. Käytännössä on menetelty esimerkiksi niin, että istunnossa nimenomaisesti todetaan oikeudenkäyntiaineiston tulleen julkiseksi, minkä jälkeen asiasta välittömästi ilmoitetaan esitutkintaviranomaiselle ennalta sovituin tavoin, jolloin jo ennakolta suurina määrinä jäljennetyn materiaalin jakelu käynnistyy sekä käräjäoikeudessa että esitutkintaviranomaisen toimipisteessä samanaikaisesti.

Nyt puheena olevat kysymykset voivat joka tapauksessa tulla jatkossa tuomioistuinten oikeuskäytännössä linjattaviksi. Nähdäkseni tuomioistuimilla on myös, jos siihen katsotaan olevan tarvetta, mahdollisuus linjata ja yhdenmukaistaa menettelytapoja vapaamuotoisin tavoin, esimerkiksi laamannien tapaamisissa tai muulla vastaavalla tavalla.

En katso asiassa olevan tarvetta varsinaisen lainsäädäntöesityksen tekemiselle. Pidän riittävänä lopputulemana asiassa sitä, että lähetän tämän ratkaisuni kaikille käräjäoikeuksille ja myös julkisuuslainsäädännön valmistelusta vastaavalle oikeusministeriölle tiedoksi ja tarpeelliseksi katsottaviin toimenpiteisiin ryhtymiseksi.

4 TOIMENPITEET

Saatan tämän päätökseni kaikille käräjäoikeuksille ja oikeusministeriölle tiedoksi. Tässä tarkoituksessa lähetän niille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

22.3.2018

EOAK/3107/2017

Beslutsfattare: Biträdande justitieombudsman Pasi Pölönen

Föredragande: Referendarieråd Jarmo Hirvonen

BETYDELSE AV INROP FÖR OFFENTLIGGÖRANDE AV FÖRUNDERSÖKNINGS-MATERIAL OCH STÄMNING

1 ÄRENDE

I samband med klagomålet gällande polisinsrättningens begäran om handlingar som behandlats vid justitieombudsmannens kansli framkom en fråga anknyttande till förundersökningsprotokollens och rättegångshandlingarnas offentlighet, som justitieombudsmannen började utreda på eget initiativ enligt 4 § i lagen om riksdagens justitieombudsman (beslut fattat av ställföreträdaren för de biträdande justitieombudsmännen den 27 februari 2017; EOAK/6171/2016). Behandlingen av eget initiativ överfördes sedermera till undertecknad biträdande justitieombudsman.

I fallet hade reportern begärt några dagar före huvudförhandlingen av brottmålet vid tingsrätten som var avsedd att börja den 9 november 2016 att få en kopia av förundersökningsprotokollet från polisinsrättningen i det skede när huvudförhandlingen påbörjats. Reportern sade sig säkerställa att huvudförhandlingen börjat genom att skicka stämningsansökan i ärendet från tingsrätten till polisen. Reportern fick stämningsansökan från tingsrätten den 9 november 2016 och samtidigt information, om att den svarande inte kommit till sammanträdet och därför hade behandlingen av ärendet inställts.

Polisinsrättningen vägrade att ge förundersökningsprotokollet, eftersom huvudförhandlingen i ärendet inte hade påbörjats genom att läsa åtalet vid domstolen. Redaktören ansåg att förundersökningsprotokollet hade blivit offentligt i samband med att huvudförhandlingen hade inställts vid domstolen, eftersom ärendet hade tagits upp då vid domstolen (ärendet hade "ropats in" men huvudförhandlingen hade inte inletts).

I beslutet som fattades av ställföreträdaren för de biträdande justitieombudsmännen som är bakgrunden till det egna initiativet beskrivs ärendets rättsliga sammansättning enligt följande:

"Enligt 24 § 1 mom. 3 punkten i offentlighetslagen är sekretessbelagda myndighetshandlingar anmälan om brott till polisen eller någon annan förundersökningsmyndighet, en åklagare eller en kontroll- och tillsynsmyndighet, handlingar som har mottagits eller uppgjorts för förundersökning och åtalsprövning samt stämningsansökan, stämning och svaromål på en stämning i brottmål, tills ärendet har tagits upp till behandling vid ett domstolssammanträde eller åklagaren beslutat låta bli att väcka åtal eller ärendet avskrivits, om det inte är uppenbart att utlämnandet av uppgifter ur en sådan handling inte äventyrar brottsutredningen eller undersökningens syfte eller utan vägande skäl vållar den som har del i saken skada eller lidande eller hindrar domstolen från att utöva sin rätt att sekretessbelägga handlingar enligt lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar. ...

Enligt 8 § 1 mom. i lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar offentliggörs en rättegångshandling som lämnats in till en domstol som behandlar ett annat än i 2 punkten avsett brottmål i första instans blir offentlig när ärendet har tagits upp vid muntlig förhandling eller, om någon muntlig förhandling inte hålls i ärendet, när ett avgörande i huvudsaken meddelas (1 punkten). ...

Sekretessgrunden i 24 § 1 mom. 3 punkten i offentlighetslagen är tidsbegränsad. Bestämmelsen är skriven så att den möjliggör att sekretessen grundad på brottsutredningen är flexibel under hela förundersökningen. Sekretessgrunden upphör dock i det skede när ärendet tagits upp till behandling vid ett domstolssammanträde. Enligt 8 § 1 mom. i lagen om offentlighet vid rättegång offentliggörs en rättegångshandling i regel när ärendet har tagits upp vid muntlig förhandling. Trots den terminologiska skillnaden (sammanträde v. muntlig förhandling) har bestämmelserna avsetts att motsvara varandra på ett behörigt sätt (se RP 13/2006 rd sid. 35).

Nu gäller det om ärendet tagits upp på ett i bestämmelserna avsett sätt vid "sammanträde/muntlig förhandling", när huvudförhandlingen är inställd och skjutits upp till en senare tidpunkt efter inrop.

Enligt 6 kap. 1 § i lagen om rättegång i brottmål måste domstolen utreda innan huvudförhandlingen inleds om målet kan tas upp till slutlig behandling. Enligt 6 kap. 2 § får huvudförhandlingen inte inledas samt skall inställas och utsättas till en annan dag bland annat om svaranden har uteblivit, och målet inte är sådant att det kan avgöras trots hans eller hennes frånvaro.

I rättspraxis har det ansetts att även ett så kallat tekniskt förberedelsesammanträde, då innehållet i brottmålet ännu inte behandlas utan endast frågor som relaterar till förfarande och tidtabell, gör i regel stämningsansökan offentlig. I detta egna initiativ gäller det dock inte tekniska förberedelsesammanträden, utan om en inställd huvudförhandling och om en stämningsansökan och förundersökningsmaterial blir offentliga på samma sätt som tekniska förberedelsesammanträden.

I det hänvisade beslutet som fattades av ställföreträdaren för de biträdande justitieombudsmännen har en förberedande överläggning av ärendet inletts. Man har dock inte tagit direkt ställning i rättsfrågan i beslutet om klagomålet och man ansåg att ärendet var rättsligt tolkningsbart.

Justitieombudsmannen begärde ett utlåtande från alla 27 tingsrätter. I begäran om utlåtande ombads att följande frågor uppmärksammades:

1. Känner tingsrätten till rättskipningsavgöranden gällande ärendet?
2. Har det förekommit situationer gällande offentlighet av förundersökningsprotokoll och stämningsansökan i praktiken i situationer med inställda huvudförhandlingar, och om, vad anser tingsrätten om att nämnda material blir offentligt?

2 UTREDNING

Med anledning av klagomålet begärdes utlåtanden från alla 27 tingsrätter. 22 tingsrätter lämnade ett utlåtande. I utlåtandena framkommer det att utlåtandena grundar sig på diskussioner med respektive alla eller de flesta av domarna vid tingsrätterna.

Med avseende på den första frågan svarar alla tingsrätter som lämnat ett utlåtande enhetligt att de inte känner till några rättskipningsavgöranden gällande ärendet.

Med avseende på den andra frågan var svaren från tingsrätterna även mycket likriktade. Den nästan enhälliga tolkningen var att om svaranden inte kommit till sammanträdet och om behandlingen efter inrop av ärendet inställts, anses det att ärendet inte har tagits upp på ett sådant sätt att handlingarna skulle ha blivit offentliga. I fyra utlåtanden betonades dock ärendet på ett annat sätt.

I vissa utlåtanden framfördes observationer som analyserade ärendet mer detaljerat.

Lapplands tingsrätt konstaterade att ibland behandlas frågan om inledande av huvudförhandling på normalt sätt genom att höra parterna efter vilket tingsrätten beslutar om en huvudförhandling inleds eller om den inställs. Om huvudförhandlingen inställs före den inleds, blir stämningsansökan och till den anknytande material inte offentliga enligt tingsrätten. I situationer då flera olika brottmål behandlas vid huvudförhandlingen framskrider behandlingen vanligtvis per åtal eller per ärendehelhet. Då kan det hända att ett hinder för inledande av behandling av något åtal yppar sig först när behandlingen av punkten i fråga ska inledas. Ifall behandlingen av åtalspunkten ifråga måste återkallas innan åtalet läses, har materialet som berör den nämnda händelsen inte blivit offentligt enligt tingsrätten, även om sammanträdet inletts med avseende på de andra, tidigare behandlade händelserna. Sålunda kan materialet i anknytning till olika händelser och åtalspunkter som behandlas vid samma huvudförhandling bli offentligt vid olika tidpunkter.

Vanda tingsrätt ansåg det vara avgörande om stämningsansökan delgivits svaranden. Innan dess blir inte handlingar i regel offentliga. Om ärendet ropas in utan säkerhet om svarandes stämning, blir handlingarna inte offentliga om det visar sig att svaranden inte kunnat stämmas. Om svaranden har delgivits stämning och inte deltar i behandlingen vid sammanträdet utan att ange orsak, är handlingarna efter inrop offentliga. Ett i förväg anmält och godtagbart lagligt hinder leder till borttagande av ärendet från listan, vilket leder till att ärendet inte ropas in. Om en sådan situation inträder i sista minuten och det inte finns tid att informera andra parter om inställandet, ropas ärendet in och information om inställande av sammanträde lämnas. Då blir handlingarna inte offentliga.

I utlåtandet från Norra Karelen tingsrätt fästes bland annat uppmärksamhet vid att i motsats till tekniska förberedelsesammanträden, har den frånvarande parten vid inställandet av huvudförhandling inte möjlighet att framföra sin åsikt om offentlighetsfrågan. Domstolen bör alltså vid behov ta ställning till offentlighetsfrågor vid förberedelsesammanträdet; situationen är i detta fall en annan i en situation med en inställd huvudförhandling.

Kymmenedalens tingsrätt framförde ett enskilt fall (R 17/569), då ingen stämningsansökan lämnades trots reporterns tidigare begäran, när huvudförhandlingen inställdes på grund av den svarandes frånvaro. Likaså berättade Mellersta Österbottens tingsrätt om en situation då reportern hade beställt stämningsansökan på förhand och var närvarande och väntade på sammanträdet. Sammanträdet inställdes på grund av den svarandes frånvaro. Stämningsansökan fanns vid sammanträdet redan färdigt kopierad med anledning av förhandsbeställningen, men den lämnades inte till reportern på grund av att sammanträdet inställdes.

Fyra tingsrätter framförde motiveringar för att offentliggöra stämningsansökan och förundersökningsmaterial.

Utgående från utlåtandet är Norra Savolax tingsrätt den enda tingsrätten där det förekommit regelbundet situationer som avses i frågan. Lagmannens anvisningar i situationen har varit att förundersökningsmaterialet för ärendet blir offentligt om förberedelsesammanträdet eller huvudförhandlingen har inletts ("ropats in"), även om den av någon anledning skulle inställas efter detta. Det har ingen betydelse om den svarande är på plats eller inte. Detta är uppenbarligen praxis vid tingsrätten. Enligt lagmannens utlåtande är ärendena gällande flera svaranden dock tolkningsbara. Om ingen av de svarandena har fått en stämning inställs huvudförhandlingen och materialet offentliggörs inte. Om endast en del av de svarandena inte fått en stämning, kan huvudförhandlingen inledas med avseende på de andra svarande. Med avseende på dem som inte fått stämning finns ingen anledning för offentlighet. Om förundersökningspro-

tokollet är gemensamt för flera svaranden blir materialet offentligt även med avseende på dem som inte fått stämning.

Kajanalands tingsrätt ansåg att ur en praktisk synvinkel är båda alternativen det vill säga att materialet blir offentligt eller är sekretessbelagt möjliga i situationer då huvudförhandlingarna inställs. I nuläget skulle lagmannen ha lutat mot att offentliggöra handlingarna. Enligt utlåtandet ska den aktuella frågan i första hand avgöras genom att precisera lagen.

I utlåtandet från Östra Nylands tingsrätt betonades offentlighetsprincipen och det ansågs vara svårt att nå ett annat slutresultat än att även vid sammanträdet, då huvudförhandlingen endast inställs, leder det till att rättegångshandlingarna blir offentliga. En situation då stämningen eller kallelsen till sammanträdet har endast varit möjlig att ge till en del av de svarandena utgör ett undantag. Då kan eventuellt inte meddelande om att huvudförhandlingen inställts levereras till alla parter i tid och inställandet måste konstateras vid sammanträdet. I en situation då en eller flera av de svarandena inte överhuvudtaget delgivits straffrättslig påföljd som riktas till honom eller henne, är det motiverat att anse att rättegångshandlingarna inte ännu offentliggjorts.

Enligt utlåtandet från Birkalands tingsrätt har inte ärendet förekommit i praktiken men frågan anses som akademiskt intressant. Enligt lagmannen kan en stämningsansökan i brottmål överlämnas när huvudförhandlingen har ropats in, även om huvudförhandlingen skulle inställas. Offentliggörandet skulle dock kanske övervägas om stämningen inte har kunnat delges den svarande eller andra parter. I utlåtandet diskuteras även situationer då det är motiverat att påskynda tidpunkten för offentliggörandet av stämningsansökan. I utlåtandet behandlas dessutom en situation då bevisningen mottas utanför huvudförhandlingen (RB 17:56–59 och BRL 6:4). Då behandlas uppgifterna i stämningsansökan och förundersökningsmaterialet, vilket torde göra de nämnda handlingarna offentliga även om åtalet inte lästs vid tillfället i rätten.

3 AVGÖRANDE

Justitieombudsmannen har inte behörighet att ge anvisningar eller utfärda föreskrifter till myndigheter eller domstolar om tillvägagångssätt eller tolkning av lagen. Syftet med detta egna initiativ har inte i sig varit att utvärdera lagenligheten för praxis vid de olika tingsrätterna. Syftet har varit att kartlägga rättsläget särskilt med avseende på om tingsrätternas praxis i ärendet i fråga är enhetliga.

Det har visat sig att inga rättskipningsavgöranden gällande ärendet har gjorts. I tingsrätternas utlåtanden har man i huvudsak tagit ställning till ärendet abstrakt det vill säga utan att anknyta ståndpunkten till förfarandesätt eller -anvisningar som formats i praktiken. Denna formade ståndpunkt är i huvudsak enhetlig. Majoriteten av tingsrätterna anser att rättegångsmaterialet inte blir offentligt i en situation då huvudförhandlingen inställs. Vid några tingsrätter anses ärendet dock delvis vara tvärtom eller åtminstone mindre klart.

I en situation då huvudförhandlingen inställts har den framförda centrala motiveringen för att avgöra ett ärende i varje enskilt fall varit i flera utlåtanden, om man hunnit överlämna stämningen inklusive stämningsansökan för kännedom till den svarande. Jag för min del anser att omständigheten är adekvat som grund för avgörande av offentlighetsfrågor i en situation, då ärendet på något sätt tagits upp vid tingsrättens sammanträde.

Rättegångar med flera svaranden skiljer sig som en egen händelseklass. Vid bedömning av offentlighetsärenden anses omständigheter i tingsrätternas ståndpunkter förutom den tidigare nämnda delgivningen av stämningsansökan (endast till en del av de svarandena) som betydelsefulla även om åtalspunkterna för de olika svaranden kan behandlas som olika helheter.

Om en fristående behandling är möjlig och förutsättningarna för huvudförhandlingen uppfylls med avseende på dem som fått en stämning och de närvarande, kan offentligheten för stämningens ansökan och förundersökningsmaterialet inträda för respektive svarande delvis eller vid olika tidpunkter. I situationer då materialet är gemensamt, kan genomförandet av huvudbehandlingen för en del av de svarandena leda till att materialet blir offentligt även med avseende på dem som inte fått en stämning.

I vissa utlåtanden ansågs det att en tolkningsbar omständighet bör förtydligas genom att precisera lagstiftningen.

Enligt 11 § 2 mom. i lagen om riksdagens justitieombudsman kan justitieombudsmannen vid skötseln av sitt uppdrag göra statsrådet eller något annat organ som svarar för beredning av lagstiftning uppmärksam på brister som han eller hon observerat i bestämmelser eller föreskrifter samt göra framställningar om hur dessa skall utvecklas och bristerna avhjälpas.

Faktumet att offentlighetsfrågan gällande handlingarna i anknytning till brottmålet inte enligt utlåtandena förekommer ofta i praktiken, talar inte för behovet att precisera lagstiftningen. Å andra sidan kan situationen ändras till exempel med ökat intresse i medierna eller annan typ av ökad begäran om handlingar, då eventuellt oenhetlig praxis vid domstolar kan framträda i samband med offentlighetsfrågor.

I ärenden som väcker stor uppmärksamhet i medierna, då en del av kopiorna eller registreringarna av rättegångshandlingarna ofta lämnas från tingsrätterna och en del från förundersökningsmyndigheterna, är det viktigt att förfarandet och tidpunkten för offentliggörandet av materialet diskuteras i förväg. Det är bra att information om dessa omständigheter lämnas i förväg även till representanter för media till exempel i pressmeddelanden gällande behandling. I praktiken förfar man till exempel så att vid sammanträdet konstateras uttryckligen att rättegångsmaterialet blivit offentligt, efter vilket förundersökningsmyndigheten underrättas omedelbart på ett tidigare överenskommet sätt. Då kan distributionen av redan tidigare i stor omfattning kopierat material inledas samtidigt både vid tingsrätten och i förundersökningsmyndighetens verksamhetspunkt.

I vilket fall som helst kan domstolarna i fortsättningen dra riktlinjer i de nu aktuella frågorna. Jag anser att domstolarna har även, om det anses finnas behov, en möjlighet att dra riktlinjer och förenhetliga förfaranden på ett icke formbundet sätt, till exempel vid möten med lagmännen eller på ett annat motsvarande sätt.

Jag anser inte att det finns behov i ärendet att göra lagstiftningsförslag. Jag anser att det är ett tillräckligt slutresultat i ärendet att jag skickar mitt avgörande till alla tingsrätter och även till justitieministeriet som ansvarar för beredningen av offentlighetslagstiftningen för kännedom och för vidtagandet av åtgärder som anses vara nödvändiga.

4 ÅTGÄRDER

Jag delger detta mitt beslut till alla tingsrätter och justitieministeriet för kännedom. I detta syfte sänder jag dem en kopia av detta mitt beslut.